

Г. П. Ситник,
*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри національної безпеки,
Національна академія державного управління
при Президентові України*

В. І. Абрамов,
*доктор філософських наук,
професор кафедри національної безпеки,
Національна академія державного управління
при Президентові України*

ДІАГНОСТИЧНИЙ МЕТОД ЯК ІНСТРУМЕНТ ОЦІНЮВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Стаття присвячена пошуку та обґрунтуванню теоретичних, методологічних та методичних основ діагностичного методу як засобу аналітичної діяльності суб'єктів системи державного управління національною безпекою. Зроблена спроба дослідження основних форм, сутності та функцій діагностичного методу як важливої передумови ефективної діяльності в процесі виявлення, прогнозування загроз національним інтересам держави та запобігання їм. Здійснена систематизація ключових положень теоретичних основ діагностики соціальних систем з метою розв'язання проблеми вибору основних методологічних засобів діагностичного методу. В результаті кожна форма пізнання використовується як певний підхід, спосіб, прийом та метод діагностики, що й зумовлює процес їх трансформації в методологічні засоби. Розглядаються на цій основі ступені, рівні чи види діагностичного методу. Обґрунтовано необхідність відійти від спрощеного розуміння його змісту та структури та запропоновано рекомендації щодо використання діагностичного методу в практиці розробки та реалізації державної політики забезпечення національної безпеки.

Ключові слова: методологічний засіб, діагностичний метод, характер думок, спосіб дій, діагноз загроз, національна безпека.

G. P. Sitnik,

Doctor of Public Administration, Professor, Head of the National Security Chair, National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine

V. I. Abramov,

Doctor of Philosophy, professor of the the National Security Chair, National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine

DIAGNOSTIC METHOD AS AN INSTRUMENT OF EVALUATION OF PUBLIC POLICY IN NATIONAL SECURITY

The article highlights the theoretical, methodological and methodical bases of diagnostic method as means of analytical activity of subjects of the system of state administration national security. Moreover, we carried out the research of basic forms, essence and functions of diagnostic method as an important pre-condition of effective activity in the process of exposure, prognostication, warning and neutralization of threats to national interests of the state. We tested the systematization of key positions of theoretical bases of social systems of society with purpose to clear up the problem of choice of the fixed methodological means of diagnostic method. As a result, subjects of national security use every form of cognition as certain approach, method, reception or method of diagnostics, that stipulates the process of their transformation in methodological means. On this basis we tested degrees, levels and types of diagnostic method. In particular, we grounded the necessity to overcome the simplified understanding of its maintenance and structure and offered some recommendation in relation to the use of diagnostic method in practice of development and realization of state policy of providing of national security.

Key words: methodological mean, diagnostic method, character of ideas, way of actions, diagnosis of threats, national security.

Г. П. Ситник,

*доктор наук державного управління, професор,
заведуючий кафедрою національної безпеки,
Національна академія державного управління при Президенті України*

В. І. Абрамов,

*доктор філософських наук,
професор кафедри національної безпеки,
Національна академія державного управління при Президенті України*

ДИАГНОСТИЧЕСКИЙ МЕТОД КАК ИНСТРУМЕНТ ОЦЕНКИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Статья посвящена поиску и обоснованию теоретических, методологических и методических основ диагностического метода как средства аналитической деятельности субъектов системы государственного управления национальной безопасностью. Сделана попытка исследования основных форм, сущности и функций диагностического метода как важной предпосылки эффективной деятельности в процессе выявления, прогнозирования, предупреждения и нейтрализации угроз национальным интересам государства. Осуществлена систематизация ключевых положений теоретических основ диагностики социальных систем в целях решения проблемы выбора методологических средств диагностического метода. В результате каждая форма познания используется как определенный подход, способ, прием или метод диагностики, что и обуславливает процесс их трансформации в методологические средства. Рассматриваются на этой основе степени, уровни и виды диагностического метода. Обоснована необходимость отойти от упрощенного понимания его содержания и структуры и предложены рекомендации относительно использования диагностического метода в практике разработки и реализации государственной политики обеспечения национальной безопасности.

Ключевые слова: методологическое средство, диагностический метод, характер мыслей, способ действий, диагноз угроз, национальная безопасность.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Політична доцільність та домовленості, які є характерними для України при розробці та впровадженні політики національної безпеки, не можуть замінити цілісну концепцію розуміння сучасних процесів і тенденцій, які притаманні економічній політичній, соціальній та духовній сферам життєдіяльності суспільства та держави. Тому одним із першочергових наукових завдань є вдосконалення інструментарію стратегічного управління забезпеченням національної безпеки, його інтелектуального збагачення.

З огляду на це сьогодні у багатьох країнах серйозно працюють над більш чітким визначенням переліку, структури, джерел, масштабів, можливих наслідків загроз національній безпеці, розробкою ймовірних сценаріїв реагування на них тощо. Виходячи з цього обґрунтування концептуальних засад розробки комплексної методики оцінки загроз стабільності суспільно-політичної та соціально-економічної систем держави є *актуальною науковою проблемою державного управління у сфері національної безпеки.*

Дослідження загального та конкретного в контексті вдосконалення (підвищення ефективності та результативності) державного управління в різних сферах життєдіяльності суспільства дає передусім можливість визначити доцільні та результативні підходи в управлінській діяльності, а також виділити важливі наукові й практичні завдання, що стоять перед наукою державного управ-

ління. На нашу думку, розв'язання вищезазначеної проблеми передбачає вирішення низки завдань, одним із яких є наукове обґрунтування процедури діагностики загроз національній безпеці. У цьому разі, як свідчить здійснений аналіз, першочерговим стає комплексний опис теорії, методології та методики діагностичного методу.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження, що стосуються теми статті, можна систематизувати по двох основних напрямках. Першим з них є розвиток теоретико-методологічних основ діагностики в медицині [14; 18; 21; 22], другий пов'язаний з розвитком діагностичного аналізу в економіці, соціальній сфері, педагогічній та інших галузях і сферах діяльності [7; 17; 19; 24].

Водночас незважаючи на те, що різні фахівці проблемі вдосконалення та застосування діагностичного методу приділяли достатньо уваги, багато загальнофілософських і методологічних аспектів діагностичного аналізу залишилися недослідженими. Внаслідок цього навіть розробка категорійного апарату діагностичного мислення перебуває на початковій стадії.

Не виявлені також методологічні особливості та статус діагностування в низці споріднених у межах діяльнісного підходу пізнавальної та практичної сфер, таких як прогнозування, оцінювання, моніторинг, моделювання, проектування та ін., а також не досліджені функціональні зв'язки між указаними видами діяльності. Нечітко позначені

місце та функції діагностичного мислення в структурі людської діяльності. Не можна вважати повною наукову рефлексію щодо досвіду, накопиченого в різних напрямках діагностичного мислення і практики. Діагностичні практики в державному управлінні у багатьох випадках характеризуються стихійністю розвитку, недостатнім упровадженням у діагностичний апарат системної методології, неприпустимою у цьому разі (сфера національної безпеки) відсутністю інтеграції гносеологічних і праксеологічних аспектів аналізу. У сучасній літературі трапляються роботи, в яких теоретико-методологічний статус діагностичного аналізу якщо не заперечується, то, безумовно, принижується. Недооцінка самостійного теоретичного, методологічного і практичного значення діагностування призводить до грубих прорахунків і помилкових рішень під час розробки та реалізації державної політики національної безпеки.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є узагальнення теоретичних підходів та визначення методологічних засад застосування діагностичного методу в державному управлінні національною безпекою. Для її досягнення необхідно: 1) розкрити сутність проблеми пошуку основних методологічних засобів діагностичного методу; 2) визначити ступені, рівні та види діагностичного методу; 3) обґрунтувати методологію поєднання можливостей діагностичного методу зі стилем мислення та практичними навичками осіб, діяльність яких пов'язана із розробкою та реалізацією політики національної безпеки.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Інтерес до дослідження діагностичного методу як засобу аналітичної діяльності у сфері національної безпеки пояснюється кількома причинами.

По-перше, це проблеми, породжені значно спрощеним розумінням змісту, сутності і функцій аналітичного забезпечення державного управління.

По-друге, зміст діагностичного методу є специфічним й тому не повинен втратити свою особливість у системі інших методів аналітичної діяльності у сфері національної безпеки, тобто його можливості не можуть компенсувати інші засоби аналітичної діяльності. Іншими словами, ефективне управління (і, передусім, у сфері національної безпеки) передбачає використання всього комплексу наявних методологічних засобів, у тому числі діагностичного методу.

По-третє, особлива зацікавленість у дослідженні чинників, які справляють вплив на стабільність суспільно-політичної та соціально-економічної систем, виникає тоді, коли йдеться не

просто про аналіз як такий, а про виконання завдань аналітичної діяльності, яка повинна давати випереджальну оцінку розвитку подій (явищ, процесів тощо), яка базується на знанні їх реального стану. Діагностичний метод інтегрує можливості двох методів пізнання: з одного боку, можливості аналізу, а з другого – методу оцінки та порівняння.

По-четверте, діагностичний метод є дуже поширеним та популярним, оскільки вважається, що він доступний будь-якому суб'єкту пізнання. Тому склалося досить спрощене уявлення про його зміст, сутність та функції. Разом з тим його часто вважають головним методом дослідження явищ дійсності або ототожнюють з такою формою аналітичної діяльності, як моніторинг, у тому числі й щодо забезпечення безпеки.

По-п'яте, як це не дивно, до цього часу діагностичний метод не має достатнього теоретико-методологічного обґрунтування.

Отже, практика державного управління потребує розробки нових ефективних інструментів для оцінювання реалізації державної політики, передусім у контексті реагування на загрози національній безпеці, а отже, і комплексної оцінки останніх.

Саме тому вважаємо за необхідне визначити зміст і методологічний статус діагностичного методу, який може стати таким інструментом.

Передусім варто зауважити, що з методологічного погляду діагностика в будь-якій сфері: в соціології, психології, медицині, техніці та інших галузях знань визначається як засіб установалення взаємозв'язку між певними станами системи (відхиленнями від норми та причини певного стану), а також виявлення ознак (симптомів), які відповідають тому чи іншому стану. Іншими словами, діагностика розуміється як розпізнавання чого-небудь (наприклад хвороби в медицині чи несправності в роботі технічного пристрою). Відмінності стосуються насамперед *об'єкта* діагностики (механізми, організми, суспільний процес тощо), *цілей* діагностики (визначення діагнозу захворювання, виявлення дефектів у машині, визначення індивідуальних особливостей об'єкта, що діагностується, та ін.) і *засобу* діагностики, що є відображенням специфіки конкретної науки і особливостей сфери використання діагностичних засобів. Крім того, для вирішення однотипних завдань можуть використовуватися різні методологічні і концептуальні схеми та методичні прийоми. Проте, незважаючи на вказані відмінності, можна виділити загальні моменти у визначенні діагностики в різних наукових дисциплінах. Діагностика зазвичай розуміється, як: 1) *процес* отриман-

ня інформації про стан об'єкта, виявлення типу патології (діагнозу) [21; 22]; 2) *засіб* здійснення цього процесу (сукупність методів і засобів діяльності за оцінкою стану об'єкта) [7; 24]; 3) *спеціальний напрям* діяльності (наукова дисципліна) [18].

Крім того, діагностичне дослідження відрізняється від наукового. Діагностичний підхід орієнтований не на пошук універсальних закономірностей і типізацію проблем системи, а на виявлення специфічних проблем конкретної організації, а також на пошук шляхів їх розв'язання за тих чи інших умов функціонування цієї організації (системи).

Таким чином, **діагностика** може бути визначена як збирання інформації про систему (організацію) з метою виявлення проблемних питань її функціонування, а також шляхів і резервів для їх вирішення.

У процесі оцінки загроз національній безпеці використовуються різні форми пізнання: відчуття, сприйняття, уявлення, визначення, терміни, міркування, умовиводи, категорії, закони, принципи, ідеї тощо. Але не всі з них однаковою мірою обслуговують аналітичну діяльність як таку. Багато з них виступає передусім як форми синтезу знань. Тут варто нагадати, що аналітична діяльність у сфері національної безпеки є діяльністю (урядових або неурядових структур), яка передбачає дослідження причинно-наслідкових зв'язків, що породжують ту чи іншу проблему, а отже, передбачає пізнання суті, причин, тенденцій розвитку подій тощо, розгляд та оцінку ситуацій, прогнозування їх розвитку, формулювання на основі аналізу та обробки різноманітної інформації висновків, рекомендацій, пропозицій, коментарів тощо. Формами вказаної діяльності є: моніторинг (зокрема загроз реалізації національних інтересів); аналіз діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки; дослідження актуальних проблем (інформаційні розробки, аналітичні дослідження тощо).

Таким чином, виникає питання щодо визначення аналітичних можливостей та основних форм проведення діагностичного аналізу. Реальним базисом такої постановки проблеми є відмінність аналітичної діяльності людини від її синтезуючої діяльності. Аналіз, як відомо, передбачає розподіл явищ на компоненти і вивчення їх відокремлено від цілого. Синтез – протилежна до аналізу процедура. При цьому варто наголосити, що не слід передбачати існування суто аналітичної і суто синтезуючої форм оцінки загроз національній безпеці, наприклад у внутрішньополітичній сфері. Але через реальну відмінність аналізу від синтезу одні форми більш тісно пов'язані з аналітичною діяльністю людей, інші – із синтезуючою. Саме цю спе-

цифіку форм пізнання глибоко розкрито в праці О.А.Кокоріна [10]. Формами діагностичного методу є всі основні форми пізнання.

Відправним моментом систематизації ключових положень теоретичних основ діагностики є розв'язання **проблеми основних методологічних засобів діагностичного методу**.

Розв'язання проблеми основних форм пізнання приводить до розуміння підпорядкування всіх цих форм вирішенню певних практичних завдань. У результаті їх використання для вирішення цих завдань форми пізнання починають функціонувати в нових умовах, що й сприяє їх трансформації в **методологічні засоби**. В цьому разі кожна форма пізнання використовується як певний **підхід, спосіб, прийом і метод діагностики**. Людина переносить знання, які закріплені у формах пізнання, в соціальну сферу і, розміщуючи їх між собою (суб'єктом діагностики) та об'єктом (соціальною дійсністю), здійснює діагностику соціальних явищ. Одне слово, відчуття, сприйняття, поняття (категорії), принципи, закони, ідеї в умовах їх застосування як засобів діагностики соціальної дійсності набувають нової якості, яка трансформується в методологічні засоби.

Засіб – це форма пізнання, яка використовується для виконання завдань діагностики загроз у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства та держави.

Процес діагностики цих сфер починається з вибору засобів, які необхідні для його зближення з об'єктом. З цього приводу М.Хайдеггер зауважив: «Сприйняття означає: помітити щось присутнє, помітивши, взяти його перед собою і прийняти як присутнє. Те, що сприймає мислення як сприйняття – це присутнє в його наявності. Отже, мислення – це пред'явлення наявного, яке вручає нам присутнє в його присутності і ставить його перед нами, щоб ми могли стояти перед присутнім і непохитно виносити це стояння всередині присутності. Тому пред'явлення – це репрезентація» [20, с. 143]. Ці висловлювання німецького мислителя, на наш погляд, розкривають сутність діагностичного методу. Уявлення про «репрезентацію» виникає у формі висловлювань, суджень. Можна зробити висновок, що діагностика – відгук на виклик буття, відповідність йому.

З'ясуємо, що являє собою зміст діагностичного методу? Перш ніж перейти до докладнішого розгляду **змісту методологічних засобів діагностичного методу**, наведемо основні визначення.

Підхід – початковий, базовий методологічний засіб, що забезпечує виділення суб'єктом, який

діагностує, соціальне явище пізнання і визначає оптимальні у певних умовах напрями його діагностики.

Прийом – методологічний засіб, який забезпечує пізнання окремих сторін сутності соціального явища з метою його діагностики.

Спосіб – методологічний засіб, який базується на застосовуваних у конкретній (детермінованій внутрішніми та зовнішніми умовами соціального явища) послідовності підходах і прийомах, що забезпечують цілісний діагноз.

Діагностичний метод – засіб, який інтегрує в собі методологічні можливості підходів і прийомів, що об'єднані в певний спосіб і функціонують для діагностики не лише соціальних явищ, а й процесів.

Розглянути зміст та взаємозалежність методологічних засобів, які функціонують та використовуються для виконання завдань діагностики загроз у суспільних сферах у межах причинно-наслідкових зв'язків, неможливо, оскільки такий підхід примітивізує реальну взаємодію суб'єктів суспільних сфер, не враховує зворотного впливу наслідку на причину, не відображає значення цілісності щодо забезпечення національної безпеки. Крім того, на певних етапах розгортання соціальних процесів виникають різні детермінанти та чинники забезпечення національної безпеки, при цьому деякі з них мають стохастичний характер, а отже, причинно-наслідковий зв'язок між ними порушується.

Саме через вузькість методологічних засобів (підходів, прийомів, способів, методів), на наш погляд, сучасна теорія забезпечення національної безпеки втрачає домінуючі позиції та є вразливою для критики. Теоретичною базою діагнозу є наукові принципи як похідні від базових положень щодо вирішення завдань пізнання. На цьому етапі й принцип трансформується у підхід діагностики.

Підхід як методологічний засіб виконує низку функцій діагностики: а) акумуляцію методологічного досвіду діагностування, яким володіє конкретний суб'єкт; б) виділення об'єкта діагнозу з множини соціальних явищ; в) визначення найбільш ефективних напрямів діагностики загроз у тій чи іншій сфері (системі). Після вибору об'єкта діагнозу здійснюється діагностика загроз у конкретній сфері: як окремих її сторін, так і сутності явища. При цьому використовуються методологічні засоби, що базуються на поняттях, категоріях, які трансформувалися в **прийоми**, тобто в методологічні засоби конкретного змісту діагнозу. Їх призначення – діагностика окремих елементів, підсистем, сфер соціальної системи. Діаг-

ностика стану системи в цілому здійснюється на базі такої форми, як закони. Закон, який виконує методологічні функції, трансформується у **спосіб** діагностики загроз національній безпеці.

Метод поєднує в собі **зміст підходів, прийомів, способів діагностики**. Проблема основних методологічних засобів широко представлена в літературі. Чимало суперечливих суджень висловлено в сучасних наукових працях з приводу змісту методів. Зазвичай сутність методу характеризується в двох площинах. По-перше, метод розглядається як певний засіб пізнання [6]. По-друге, його визначають як засіб не тільки пізнання, а й перетворення дійсності, а родовою ознакою поняття «метод» доцільно вважати «форму змінювання станів об'єкта» [23, с. 173]. Таке його розуміння, на наш погляд, є конкретним щодо як теоретичної, так і практичної діяльності. Діагностичний метод невіддільний від мислення, яке є безперервним процесом взаємозв'язку людини з об'єктом пізнання. Ці включення об'єкта в нові зв'язки, запозичення з нього нового змісту як відображення змінювання його станів називається **діагностичною фіксацією (розпізнанням) станів об'єкта**.

Пошук видової відмінності **діагностичного методу** передовсім передбачає відображення специфічних особливостей будови методу, природи його властивостей і взаємодій. Процес поглиблення знань про сутність методу діагностики потребує визначення відношення до інших методологічних засобів і, насамперед, до прийомів діагностики. Як правило, методи та прийоми розглядаються в науковій літературі як форми з одного ряду, а інколи навіть як тотожні [1, с. 6]. Але такий підхід справедливий лише у певних межах. Діалектика діагностичного методу та прийому може бути виражена в таких позиціях: а) метод і прийом – це однорядні засоби пізнання; б) діагностичний метод – це завжди система прийомів, але не тільки прийомів, а й способів і підходів. Звідси прийом – це елемент діагностичного методу; в) без прийомів як засобів проведення діагнозу діагностичний метод існувати не може. Але якщо головне призначення кожного прийому – забезпечувати діагноз (пізнання) окремих сторін сутності соціального явища (соціальної системи), то **основна функція діагностичного методу** – цілісне, всебічне проведення діагностування. В методі діагностики прийоми пов'язані один з одним у певний спосіб. Останній зумовлює виникнення інтегрального змісту діагностичного методу.

Своєрідно, але разом з тим з притаманною йому глибиною суть взаємозв'язку названих методоло-

гічних засобів відобразив П.В.Копнін. Він наголосив на тому, що будь-який метод «включає в себе пізнання об'єктивних закономірностей, на основі яких виникають прийоми чи їх системи для пізнання та практичної дії. Пізнання закономірності становить об'єктивний бік методу, прийоми дослідження та перетворення явищ, які виникли на їх основі, – його суб'єктивний бік. Самі по собі об'єктивні закономірності не становлять метод, необхідно виробити на їх основі прийоми для подальшого пізнання і перетворення дійсності, для досягнення нових результатів» [11, с. 38].

Іноді метод пізнання виражається як спосіб пізнання. Розгляд діагностичного методу як сукупності прийомів викликає в житті законне питання про спосіб їх зв'язку в його межах. Можна вважати, що метод – це певний спосіб зв'язку прийомів діагностики, причому не тільки прийомів, а й підходів. На наш погляд, діагностичний метод розглядається як єдність прийомів, способів і підходів діагнозу. В цілому цей висновок не суперечить і загальному визначенню методу як єдності підходів, прийомів та способів виконання тих чи інших завдань [11, с. 172].

Останніми роками в науці серед методологічних засобів поширене таке явище, як підхід. У зв'язку з бурхливим розвитком кібернетики, синергетики, загальнонаукової методології поняття «підхід» вживається в різних контекстах: системний підхід [3, с. 47–64; 32], структурний, генетичний, функціональний, інформаційний підходи [19; 21], а також модельний, алгоритмічний [15] і синергетичний підхід [16]. Тож можна зробити висновок про поширення і високу ефективність різних підходів: а) системного, у межах якого взаємодіють системно-структурний і системно-функціональний; б) історичного і логічного; в) натурного і модельного; г) змістового і формального, якісного і кількісного.

Проблема співвідношення основних методологічних засобів залишається нерозв'язаною, і це пояснюється такими причинами. У науковій літературі трапляються визначення методу як єдності підходів [8]. Існують усі підстави для того, щоб погодитися з висновками багатьох учених, які вважають підхід основою методу пізнання [2].

Таким чином, кожний підхід, який існує в науці, може бути кваліфікований як методологічний засіб діагностичного методу. Підходи в діагностичному методі існують, щоб варіювати необхідними прийомами, засобами, загальнонауковими та окремими методами пізнання, покласти той чи інший з них в основу методологічної процедури діагностики загроз, яка здійснюється.

У процесі визначення ступенів, рівнів і видів діагнозу загроз національній безпеці, слід зважати на те, що методологічні засоби (прийоми, способи, підходи), за допомогою яких виражається зміст діагностичного методу, мають різні діагностичні можливості. Це призводить до необхідності досліджувати специфіку методологічних засобів під час діагностики соціальних систем та діагностики загроз національній безпеці. Вирішення цього наукового завдання сприятиме розумінню змісту діагностичного методу, а також можливостей його використання.

Як було встановлено, у здійсненні процедур діагностики загроз у суспільних сферах беруть участь усі форми пізнання, які здатні трансформуватися в прийоми, способи та підходи, причому форми як чуттєвих, так і раціональних ступенів пізнання. Так створюється основа для виділення двох взаємопов'язаних і водночас відносно самостійних ступенів діагностичного методу:

– **чуттєвий ступінь діагнозу** (діагностика соціальних систем, яка здійснюється за допомогою відчуттів, сприйняття, уявлень);

– **раціональний ступінь діагнозу** (діагностика соціальних систем, яка здійснюється на базі термінів, суджень, умовиводів, визначень, понять, законів, принципів, ідей).

Ці ступені настільки тісно пов'язані один з одним, що їх розмежування можливе лише з метою їх аналізу і визначення відмінностей один від одного в процесі реалізації діагностичного методу. Воно, на нашу думку, полягає: а) в тому, що діагностика на чуттєвій основі має здебільшого стихійний, пасивний характер, тоді як на раціональному рівні вона, як правило, здійснюється організовано, цілеспрямовано й активно; б) діагностика на першому рівні звичайно менш глибока, а на другому здійснюється наукова діагностика соціальних систем; в) діагностика чуттєвого змісту – це діагноз на буденному рівні, а на раціональному рівні – діагностика єдності буденного і теоретичного (наукового) рівнів. Так формується база виділення **рівнів** діагностичного методу.

Буденний рівень діагностики включає діагноз (аналіз) зовнішніх характеристик соціальних систем, теоретичний – діагностику, спрямовану на аналіз суттєвих загальних сторін соціальних систем. Між названими рівнями діагностики існує тісний взаємозв'язок: а) діагностика на буденному рівні є емпіричною базою діагнозу на теоретичному рівні; б) ці рівні діагностики взаємодоповнюють один одного; в) вони є засобами саме діагностичної діяльності людей, діагностики одних і тих самих соціальних систем; г) більш розвинутий засіб виникає на базі простих його форм.

Крім ступенів і рівнів діагностичного методу, його зміст виражають види діагнозу загроз у суспільних сферах. Під **видом діагностичного методу** слід розуміти сукупність специфічних підходів, прийомів і способів його проведення, які формуються на базі відмінних один від одного ступенів і рівнів його проведення. Кожен із видів діагностичного методу має специфічні риси, які, з одного боку, відрізняють його від інших видів, а з другого – є основою для визначення їх як складових єдиного загального методу діагностики соціальних систем.

Насамкінець перейдемо до обґрунтування методології поєднання діагностичного методу зі способом, стилем мислення та дій людей і можливостей його використання при розробленні проектів управлінських рішень щодо протидії загрозам дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної систем.

Немає необхідності доводити, що в кожній людини існує специфічний характер думок, тобто спосіб відображення явищ дійсності, вирішення пізнавальних завдань. Це явище, яке характеризує життєдіяльність не тільки окремої особистості, а й колективу, нації, конкретного суспільства. І. Кант зазначав, що характер думок є суб'єктивною, визначальною основою кожного вчинку [9], а Г. Гегель розглядав їх як моральний принцип, знання про субстанції і тотожність усіх інтересів індивідів у цілому, підкреслюючи, що залежно від здобутої освіти і характеру думок люди сприймають світ, який їх оточує, по-різному [5, с. 212].

У сучасній літературі постійно акцентується увага не лише на залежності характеру думок від способу життя та способу дій, а й на відносній самостійності свідомості взагалі і характеру думок зокрема [13].

Отже, змістовими ознаками **характеру думок** є: а) спосіб відображення, пізнання дійсності; б) відносна стійкість, інваріантність, прояв себе фактично в будь-якому пізнавальному акті; в) зміна в процесі життєдіяльності, що зумовлено змінами об'єкта, умов пізнання, розвитком наук. Сутність характеру думок суб'єкта державного управління можна визначити як інваріантний спосіб відображення, пізнання дійсності. Розуміння сутності характеру думок і діагностичного методу дає можливість визначити зв'язки, які існують між ними в процесі оцінки загроз реалізації національних інтересів.

По-перше, діагностичний аналіз виступає важливим елементом характеру думок кожної людини та забезпечує пізнання загальних сторін соціальних систем. Ефективність стратегічного планування щодо забезпечення національної безпеки передбачає відповідне уявлення про сукупність

взаємопов'язаних факторів, зокрема таких, як політичний режим, форма державного устрою, система національних інтересів. Має бути отримана та піддана критичному аналізу й аналогічна інформація стосовно інших країн, передусім тих, які можуть бути зацікавлені в підриві суспільно-політичної стабільності в державі з метою зміни політичного режиму. Вказана сукупність факторів, як відомо, може бути описана масивом різноманітної інформації.

По-друге, діагностичний метод як методологічний засіб, специфічний спосіб пізнання не вичерпує собою характеру думок людей. Характер думок є системою інваріантних способів пізнання, а діагностичний метод – його важливою ланкою. Водночас, з одного боку, в сучасних умовах різноманітна інформація, що надходить до учасників стратегічного планування, стає дедалі більш суперечливою, її обсяг зростає значно швидше, ніж вони встигають її ґрунтовно опрацювати, тобто однією з властивостей інформації, що надходить, є її *надлишковість*. З другого боку, з різних причин детальне опрацювання вказаної інформації часто є невиправданим (вимоги щодо оперативності, економічності тощо). Тому необхідна *фільтрація* інформації та оцінка її *достовірності*.

По-третє, діагностичний метод є своєрідним методологічним ядром аналітичної лінії характеру думок людей. При цьому залежність тут така: використання в соціальному пізнанні теоретичних моделей соціальної самоорганізації потребує використання всього арсеналу засобів міждисциплінарних досліджень. Чим сучаснішим є характер думок людей, тим повніше вони реалізують можливості діагностичного методу.

Крім того, особливістю рішень, які приймають учасники стратегічного планування забезпечення національної безпеки, є й те, що ці рішення приймаються в умовах *ризиків, конфлікту* і *невизначеності*. Інколи ця «тріада» доповнюється так званою *політичною доцільністю*. Їх джерела та причини різноманітні. Але з'ясування їх природи та причин виникнення в процесі аналізу політичної ситуації та підготовки можливих варіантів управлінських рішень є принципово важливим питанням. Особливо це стосується невизначеності.

Процес відображення явищ дійсності в певний спосіб дає змогу отримати результат усього функціонування. Завдяки характеру думок особистості формується погляд на світ – **картина світу**. Іншими словами, характер думок формує картину світу. Картина світу та наукова картина світу – це складні «інтегральні» форми як індивідуального, так і загального мислення. Картина світу – це єдність буденних і наукових знань; це, насамперед, система

наукових знань. Нарешті, картина світу – це феномен свідомості кожної особистості. Історія становлення картини світу має і таку гілку, як формування картини світу соціального порядку [4, с. 108–133].

У процесі стратегічного планування забезпечення політичної безпеки в умовах максимальної невизначеності для визначення пріоритетності управлінських рішень доцільно застосувати критерій оперативності реагування на зміну ситуації, в якій відбувається реалізація національних інтересів, оскільки в таких умовах інколи доцільніше прийняти ризиковане рішення (наприклад, якщо є впевненість, що потенційна загроза вже переросла в реальну), ніж витратити час на зниження рівня невизначеності та пошуки більш оптимального рішення.

Виходячи з цього можна зробити висновок, що **картина світу є результатом функціонування характеру думок людини**, які відкривають нові горизонти досліджень.

Можливості діагностики не обмежуються лише її когнітивним значенням. Свідомість людини згідно з конкретними умовами життя орієнтує її на вибір способів діяльності. Так формується **спосіб дій людей**. Діагностичний метод – не лише один із способів пізнання (діагнозу) соціальних систем, а й засіб їх перетворення, тобто він виступає одним із способів дій людей. Це дає право поставити запитання: яке місце у способі дій людей, наприклад щодо протидії стратегіям дестабілізації суспільно-політичної системи, належить діагностичному методу?

Спосіб дій – це система інваріантних способів у діяльності людей щодо пізнання та перетворення дійсності. Зазначимо, що людська дія розглядається як системно-цілісний процес, у якому можуть бути виділені такі функціональні підсистеми: 1) причинна, яку формують притаманні кожному суб'єктові діяльності потреби й інтереси; 2) ідеально-регулятивна, яку утворюють інформаційні механізми свідомості – цілі, програми, мотиви, стимули поведінки; 3) операціональна, яка являє собою активність цілереалізації; 4) результативна, яку утворюють свідомо чи стихійно отримані результати людської діяльності. Таким чином, уже на рівні простих проявів – дій – людська діяльність не повинна розглядатися як непередбачуваний процес, який створюється абсолютно вільною, невизначеною волею людей. Разом з тим аналіз простіших форм діяльності розкриває колосальні можливості свідомості урізноманітнити поведінку людей.

На основі викладеного можна визначити місце та роль діагностичного методу в системі способів діяльності, тобто в їх способі дій щодо запобіган-

ня застосуванню технологій дестабілізації суспільно-політичної та соціально-економічної систем (протидії загрозам національній безпеці). По-перше, маємо повне право розглядати діагностичний метод як один із необхідних способів перетворення явищ у суспільних сферах, пов'язаних зі способом дій людей. Діагностичний аналіз виступає як необхідна ланка способу дій людей. По-друге, діагностичний метод є тільки одним із способів, які входять до системи способу дій людей, хоча і важливим її компонентом. По-третє, діагностичний метод є необхідною ланкою не тільки способу дій з характером, стилем мислення, як уже зазначалося, його також можна розглядати як методологічну ланку, яка забезпечує єдність свідомості та діяльності людей.

Реалізація методологічних можливостей діагностичного методу детермінована цілою низкою обставин – умовами, середовищем і самою соціальною системою, яка діагностується [2; 6; 12]. Останнє не може не впливати на методіку діагнозу. Тому використання можливостей діагностичного методу має розглядатися як важлива передумова підвищення ефективності діяльності суб'єктів забезпечення політичної безпеки у процесі виявлення, прогнозування, нейтралізації загроз національним інтересам та запобігання їм, оптимізації обсягу та структури ресурсів, які виділяються державою на їх реалізацію.

Результати доцільно оформляти у формі матриць або паспортів загроз. При цьому якість розробки, результативність та ефективність використання Паспорта загроз при прийнятті управлінських рішень щодо реагування на загрози національній безпеці вирішальним чином залежить від використання сучасних інформаційних технологій обробки, аналізу та врахуванні при підготовці управлінських рішень чинників, які справляють вплив на рівень безпеки. Поряд із розробкою вказаного Паспорта це забезпечує широке використання діагностичного методу з метою розробки та прийняття державно-управлінських рішень «у режимі реального часу».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діагностичний метод – засіб пізнання і перетворення явищ соціальної дійсності, необхідний компонент характеру думок і способу дій людей, які приводять до пізнання адекватної картини світу (соціальної дійсності). Головною, суттєвою особливістю діагностичного методу порівняно з іншими методологічними засобами є його здатність адекватно відображати стан соціальної системи, якій притаманні безперервні

зміни властивостей і форм, коли йдеться про нескінченно велику кількість «випадкових» характеристик системи.

Діагностування загроз національній безпеці, у якому поєднані національні та загальнолюдські цінності та пріоритети, раціональні й ірраціональні компоненти, не може не здійснюватися в рамках усіх видів діагностичного методу. Усі три рівні набутих і теоретично оформлених знань (верифікаційний, операціональний та фундаментальний) про стан загрози в усіх сферах життєдіяльності суспільства дають змогу вважати діагностичний метод потенційним способом наукового дослідження політичної реальності, системою методик, засобів та інструментів оцінки загроз національній безпеці.

Діагноз загроз національній безпеці може бути описаний як сукупність станів системи. В цьому разі уможливлється визначення меж, у яких діагноз може бути зрозумілим як ізольована система, порівняно незалежна від зовнішнього впливу. Якщо

відома дія внутрішнього регулюючого механізму, то випадкові зміни стану системи можна зобразити у вигляді смуг, варіацій та інтегрувати їх як агрегати, пов'язані один з одним одиничними наслідками. Урахування детермінант і чинників забезпечення національної безпеки та методології діагностики загроз у суспільних сферах набуває особливо важливого значення під час розробки Паспортів загроз національній безпеці та їх використання в практичній діяльності органів державної влади.

Основними напрямками подальших досліджень є: визначення детермінант і чинників забезпечення суспільно-політичної та соціально-економічної стабільності; з'ясування шляхів удосконалення механізмів протидії технологіям дестабілізації вказаних систем; обґрунтування місця та ролі діагностичного методу в системі способів діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, що дають їм можливість адекватно реагувати на загрози національним інтересам.

Список використаних джерел

1. Андреев И. Д. Теория как форма организации научного знания / И. Д. Андреев. – М. : Наука, 1979. – 308 с.
2. Баксанский О. Е. Репрезентирование реальности: когнитивный подход / О. Е. Баксанский, Е. Н. Кучер. – М. : Альтекс, 2001. – 139 с.
3. Блауберг И. В. Системный подход и системный анализ / И. В. Блауберг, Э. М. Мирский, В. Н. Садовский // Системные исследования. – М. : Наука, 1982. – С. 47–64.
4. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / В. В. Василькова. – СПб. : Лань, 1999. – 478 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1974. – 452 с. – (Филос. наследие. Т. 63).
6. Глинский Б. А. Методология науки: когнитивный анализ / Б. А. Глинский, О. Е. Баксанский. – М. : Альтекс, 2001. – 188 с.
7. Диагностика как фактор развития образовательной системы / под ред. Н. В. Максимовой. – СПб. : ЛОИУУ, 1995. – 82 с.
8. Ильичев Л. Ф. О соотношении философских и методологических проблем / Л. Ф. Ильичев // Вопр. философии. – 1976. – № 4. – С. 71–82.
9. Кант И. Критика способности суждения / И. Кант ; пер. с нем. ; ред. кол. под предис. А. Я. Зись ; вступ. ст. и коммент. А. В. Гулыги ; ред. В. С. Григорян. – М. : Искусство, 1994. – 367 с. – (История эстетики в памятниках и документах).
10. Кокорин А. А. Дialeктико-материалистический анализ как методологическое средство / А. А. Кокорин. – М. : АН СССР, Моск. отд-ние филос. о-ва, 1986. – 366 с.

References

1. Andreev I.D. Teoriya kak forma organizacii nauchnogo znaniya [Theory as form of organization of scientific knowledge], Moskva, Nauka, 1979, 308 p.
2. Baksanskij O.E., Kucher E.N. Reprezentirovanie real'nosti: kognitivnyj podxod [Reprezentirovanie realities: cognitive approach], Moskva, Al'teks, 2001, 139 p.
3. Blauberger I.V., Mirskij E.M., Sadovskij V.N. Sistemnye issledovaniya [System researches], Moskva, Nauka, 1982. – pp. 47-64.
4. Vasil'kova V.V. Poryadok i kaos v razvitii social'nyx system [Order and chaos in development of social systems], Sankt-Peterburg, Lan', 1999, 478 p.
5. Gegel' G.V.F. E'nciklopediya filosofskix nauk. T. 1. Nauka logiki [Encyclopaedia of philosophical sciences. T. 1. Science of logic], Moskva, Mysl', 1974, 452 p.
6. Glinskij B.A., Baksanskij O.E. Metodologiya nauki: kognitivnyj analiz [Methodology of science : cognitive analysis], Moskva, Al'teks, 2001, 188 p.
7. Diagnostika kak faktor razvitiya obrazovatel'noj sistemy [Diagnostics as factor of development of the educational system] / Pod red. Maksimovoj N.V., Sankt-Peterburg, LOIUU, 1995, 82 p.
8. Il'ichev L.F. Voprosy filosofii [Questions of philosophy], 1976, vol. 4. – pp. 71-82.
9. Kant I. Kritika sposobnosti suzhdeniya [Criticism of capabilities of judgement], Moskva, Iskusstvo, 1994, 367 p.
10. Kokorin A.A. Dialektiko-materialisticheskij analiz kak metodologicheskoe sredstvo [Dialectical-materialist analysis as methodological mean], Moskva, AN SSSR, Moskovskoe otdelenie filosofskogo obshhestva, 1986, 366 p.

11. *Копнин П. В.* Дialeктика, логика, наука / П. В. Копнин. – М. : Наука, 1981. – 386 с.
12. *Лекторский В. А.* Эпистемология классическая и неклассическая / В. А. Лекторский. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
13. *Опенков М. Ю.* Новые образы познания и реальности / М. Ю. Опенков. – М. : ПИР–Центр, 1997. – 324 с.
14. *Осипов И. Н.* Основные вопросы теории диагноза / И. Н. Осипов, П. В. Копнин. – Изд. 2-е, доп. и испр. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1962. – 190 с.
15. *Плотинский Ю. М.* Модели социальных процессов / Ю. М. Плотинский. – М. : Логос, 2001. – 296 с.
16. *Пригожин И. Р.* Перспективы исследования сложности / И. Р. Пригожин // Системные исследования. Методологические проблемы. – М. : Наука, 1987. – С. 45–57.
17. *Рапопорт В. Ш.* Диагностика управления: (Практический опыт и рекомендации) / В. Ш. Рапопорт. – М. : Экономика, 1988. – 127 с.
18. *Рейнберг Г. А.* Методика диагноза / Г. А. Рейнберг. – М. : Изд-во ЦИУ, 1951. – 71 с.
19. *Тарасов К. Е.* Логика и семиотика диагноза (методологические проблемы) / К. Е. Тарасов, В. К. Беликов, А. И. Фролова. – М. : Медицина, 1989. – 272 с.
20. *Хайдеггер М.* Разговор на проселочной дороге / М. Хайдеггер. – М. : Высш. шк., 1991. – 192 с.
21. *Чазов Е. И.* Опыт философско-методологического анализа врачебной диагностики / Е. И. Чазов, Г. И. Царегородцев, Е. А. Кротков // Вопр. философии. – 1986. – № 9. – С. 65–85.
22. *Черкасов С. В.* Логико-гносеологическая проблематика формирования знаний в медицинской диагностике / С. В. Черкасов // Вопр. философии. – 1986. – № 9. – С. 86–97.
23. *Шилов Н. П.* О понятии «метод» / Н. П. Шилов // Филос. науки. – 1991. – № 3. – С. 172–175.
24. *Щербина В. В.* Средства социологической диагностики в системе управления / В. В. Щербина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1993. – 116 с.
11. *Kopnin P.V.* Dialektika, logika, nauka [Dialectics, logic, science], Moskva, Nauka, 1981, 386 p.
12. *Lektorskiy V.A.* E'pistemologiya klassicheskaya i neklassicheskaya [Classic and nonclassical epistemology], Moskva, E'ditorial URSS, 2001, 256 p.
13. *Openkov M.Yu.* Novye obrazy poznaniya i real'nosti [New images of cognition and reality], Moskva, PIR-Centr, 1997, 324 p.
14. *Osipov I.N., Kopnin P.V.* Osnovnye voprosy teorii diagnoza [The basic questions of the theory of diagnosis], Tomsk, Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 1962, 190 p.
15. *Plotinskiy Yu.M.* Modeli social'nykh processov [Models of social processes], Moskva, Logos, 2001, 296 p.
16. *Prigozhin I.R.* Sistemnye issledovaniya. Metodologicheskie problemy [System researches. Methodological problems], Moskva, Nauka, 1987. – pp. 45–57.
17. *Rapoport V.Sh.* Diagnostika upravleniya: (Prakticheskiy opyt i rekomendacii) [Diagnostics of management: (Practical experience and recommendations)], Moskva, E'konomika, 1988, 127 p.
18. *Rejnberg G.A., Belikov V.K., Frolova A.I.* Metodika diagnoza [Method of diagnosis], Moskva, Izdatel'stvo CIU, 1951, 71 p.
19. *Tarasov K.E., Belikov V.K., Frolova A.I.* Logika i semiotika diagnoza (metodologicheskie problemy) [Logic and semiotics of diagnosis (methodological problems)], Moskva, Medicina, 1989, 272 p..
20. *Hajdegger M.* Razgovor na proselochnoj doroge [Talk on the country road], Moskva, Vysshaya shkola, 1991, 192 p.
21. *Chazov E.I., Caregorodcev G.I., Krotkov E.A.* Voprosy filosofii [Questions of philosophy], 1986, vol. 9, S. 65-85.
22. *Cherkasov S.V.* Voprosy filosofii [Questions of philosophy], 1986, vol. 9. – pp. 86-97.
23. *Shilov N.P.* Filosofskie nauki [Philosophic sciences], 1991, vol. 3. – pp. 172-175.
24. *Shherbina V.V.* Sredstva sociologicheskoy diagnostiki v sisteme upravleniya [Means of sociological diagnostics in the system of management], Moskva, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 1993, 116 p.